
NEMATERIJALNA BAŠTINA KAO POKRETAČ REGIONALNOG RAZVOJA

CRAFTATTRACT / Tradicijski obrti – nove atrakcije za kulturni turizam

IM 40 (1-2) 2009.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

GORANKA HORJAN □ Muzeji Hrvatskog zagorja, Gornja Stubica

Uvod. Kako globalizacija užurbano napreduje, u današnjem se društvenom okruženju događaju mnogobrojne promjene. Jedna od njih je i porast važnosti kulturne baštine kao nositelja regionalnog razvoja. Tradicijska baština koja se oslanja na lokalnu posebnost vodeći je element u tom pristupu, naravno, ima li se na umu činjenica da njegova važnost leži u sposobnosti stvaranja snažnih veza s drugim sektorima – ponajprije s gospodarstvom i turizmom. Jedan od najočitijih sektora koji se i najbrže razvija jest kulturni turizam. Uvijek je postojao kompleksan odnos između turizma i kulture, a protezao se od otvorenih konflikata do mirne koegzistencije ili pak do suradnje kao najpoželjnijeg, no rijetkog oblika odnosa. Danas su oni povezani svugdje u svijetu. Baština, kulturna i prirodna, sagledava se kao važan pokretač turizma i lokalnog razvoja. Bez obzira na to posjećuju li se spomenici prošlih razdoblja, povijesne lokacije, parkovi prirode, tradicijski zasnovani muzeji na otvorenome ili pak prostori majstora nematerijalne baštine, baština je uključena u turističku ponudu. Lokalne su zajednice također postale svjesne kako njihovi regionalni operativni ili strateški planovi za razvoj moraju obuhvatiti kulturu i baštinu kao važan čimbenik.

U Hrvatskoj sve veći broj malih gradova i sela shvaća da su baština i kultura ključne riječi za uspješno planiranje i održivi razvoj, koji će zauzvrat stvoriti socijalnu koheziju u lokalnim sredinama. Muzeji Hrvatskog zagorja uspjeli su uključiti baštinsku komponentu u projekt koji je dobio financijsku potporu EU, a nakon što je završen, nastavljaju rad na novom projektu koji se nadovezuje na nj.

Polazište projekta

CRAFTATTRACT je akronim projekta koji su implementirali Muzeji Hrvatskog zagorja i njihovi partneri zahvaljujući sufinanciranju pretpripravnih fondova Europske Unije. Njegov je puni naziv *Tradicijski obrti – nove atrakcije za kulturni turizam*. Projekt je dobio visoke ocjene nakon stručnoga evaluacijskog postupka, u sklopu drugog poziva za INTERREG III A - Program za susjedstvo. Zadovoljni smo što su evaluatori prepoznali slojevite prednosti toga projekta.

Polazište za razradu projekta bilo je sagledavanje baštine ili, preciznije, tradicijske baštine kao bitne sastavnice

sl.1. Centar za tradicijske obrte i vještine u Kumrovcu bio je najzapaženiji i medijski najbolje popraćen dio projekta. Rad centra bio je naročito učinkovit u postupcima evaluacije kulturno-turističkih proizvoda.

razvoja. Kao autorica idejne koncepcije projekta kontaktirala sam potencijalne partnere u ranoj fazi pripreme što je omogućilo dobru pripremu proračuna i aktivnosti. Prednosti projekta svima su bile uočljive s obzirom na to da je predviđao praćenje putem niza indikatora tijekom implementacije, a održivost je bila osigurana namjerom da i nakon prestanka sufinanciranja od EU nastavimo aktivnosti koje smo osmislili.

U svibnju 2009. g. Hrvatsko muzejsko društvo je projektu CRAFTATTRACT dodijelilo godišnju nagradu kao najboljem projektu u 2008. godini potvrđujući time njegov značaj za muzejsku struku.

Kontekstualizacija kulture u sklopu kulturnoga turizma

Na nizu stručnih skupova raspravlja se o potrebi očuvanja tradicijske kulture, u posljednje vrijeme sve više i nematerijalne baštine, i tom se prilikom najčešće govori o autentičnosti izričaja i potrebi transfera znanja. Pri tome se često zanemaruju najosnovniji elementi, koji su preduvjet da bi te aktivnosti bile uspješne. Sažeti ih možemo u tri bitna aspekta - kontekst, prostor i vrijeme. Tradicijska je kultura prije više desetljeća ili stoljeća bila dio svakodnevnice - one kakva danas više ne može postojati. Zbivala se na određenom prostoru u određenom vrijeme, a sve su manifestacije te kulture imale svoj smisao u životu tadašnjih ljudi. Današnje vrijeme u istom prostoru ima drukčiju svakodnevicu i razumljivo je da u njoj ne možemo tražiti istovjetne oblike ponašanja i aktivnosti.

sl 2. Centar za tradicijske obrte i vještine u Kumrovcu, unutrašnjost

sl 3. Izložba CRAFTATTRACT postavljena u izložbenoj galeriji u Kumrovcu

sl 4. Izložba CRAFTATTRACT u Muzeju seljačkih buna u Gornjoj Stubici

sl 5. Izložba CRAFTATTRACT postavljena u izložbenoj galeriji u Kumrovcu

Kad je riječ o transferu znanja, smatram da je ključno pitanje u tom procesu pitanje motivacije. Zašto bi netko želio naučiti određene tradicijske vještine, obrte ili znanja i zašto bi ih onaj tko ih zna želio prenijeti mladim generacijama? Sve to iziskuje velik trud popraćen financijskim zahtjevima. Te su nas osnovne premise vodile tijekom realizacije projekta i pokušali smo pronaći prihvatljiv okvir u kojemu bi odgovori na ta pitanja bili oni koje bismo kao struka željeli čuti.

Želim naglasiti potrebu za sagledavanjem tradicijske kulture u sadašnjem kontekstu jer inače bi svi naponi za njezinu promociju i očuvanje mogli biti uzaludni. U izgrađivanju poveznica između baštine i turizma u ravnotežni smo odnos željeli uključiti prihvatljive modele koji bi i nositeljima vještina i onima koji ih trebaju naučiti bili prihvatljivi i zanimljivi.

U edukacijskome modelu to smo i uspjeli, no u turističkom segmentu imali smo velikih teškoća. Razlozi su brojni. Ključan je razlog to što turizam i kultura potpuno različito pristupaju zajedničkom sadržaju pa je to nužno uskladiti na razuman način, što zahtijeva intenzivne pregovaračke postupke za koje obje strane nemaju jednak interes. Pretpostavili smo da je ono što bi turizmu moglo biti zanimljivo razvoj novih mikrolokacija. Današnji turisti također žele pobjeći od uniformirane ponude kojoj su izloženi, traže autentične doživljaje i žele upoznati domaće stanovništvo u njihovu svakidašnjem okruženju. U tu vrstu ponude svakako se uklapa odlazak do nositelja nematerijalne baštine, bilo do radionica obrtnika ili pak do kuća poznavatelja određenih tradicijskih vještina. To

najčešće uključuje odlazak barem do baštinskih ustanova kao što je muzej na otvorenome u Kumrovcu, na tradicijske sajmove i sl., što je naš projekt također poticao.

Održivost projekta

Zajedničko investiranje obaju sektora u razvoj kulturnoga turizma, na što i samo ime upućuje, rezultira projektima poput CRAFTATTRACT-a, koji su održivi, prenose baštinske vrijednosti na jasan i prepoznatljiv način, zasnovani su na stručnim podlogama i sustavno provedenim istraživanjima. Oni su i multidisciplinarni, uključeni u širi socijalni kontekst, inkluzivni i dinamični, zasnovani na jasno definiranim ciljevima, a postižu mjerljive rezultate i pogodni su za stvaranje novih poslovnih odnosa. Drugim riječima, trebali bi stvoriti financijsku korist za one koji će biti uključeni u buduću suradnju, jer se samo tako osigurava održivost projekta.

Već na samom začetku projekta posebnu smo pozornost pridali njegovoj vidljivosti. Predviđjeli smo javnu

Sl 6. Edukacijske radionice u sklopu projekta CRAFTATTRACT - kovačka radionica, Kumrovec

promociju i uključenost medija, ne samo u organizaciji press konferencija i redovitoj komunikaciji putem medijskih obavijesti, već i u sagledavanju medija kao važnih agenata projekta, onih koji potencijalnim sudionicima daju potrebne informacije o mogućnostima uključivanja u projekt putem tiska i lokalnih radiopostaja. Velik broj ciljanih skupina uključenih u projekt sluša lokalne radiopostaje te je to bio dobar medij da im se uputi informacija.

Interakcije između baštine i turizma u ovom su projektu slojevite i utemeljene su na profesionalno razrađenim podlogama. Već u pripremnoj fazi projekta pokušali smo uključiti sve potrebne aspekte. Kao prvo, oslonili smo se na regionalne strateške dokumente jer su oni iznimno

važno polazište za podršku kada se traži potpora iz prepristupnih fondova EU. Oni su zacrtani u suglasju s regionalnim potrebama i nizom mjera i aktivnosti potiču prioritete na razini lokalnih uprava i samouprava. Za naš projekt to je bilo područje Krapinsko-zagorske županije. Koristili smo se postojećim strateškim dokumentima i na nacionalnoj i na globalnoj razini. Posebno želim istaknuti *Konvenciju za očuvanje i zaštiti nematerijalne kulture baštine* koju je Hrvatska potpisala među prvim europskim zemljama. Sve se to pokazalo uspješnim i rezultiralo je potpisivanjem ugovora s Ministarstvom financija, odnosno sa Središnjom jedinicom za financiranje i ugovaranje, koja danas ima status agencije, u vrijednosti većoj od 240 000 eura, od koje je EU sufinancirao 74%.

Organizacija i provedba projekta

Glavni nositelj i subjekt odgovoran za provedbu projekta bili su *Muzeji Hrvatskog zagorja* na hrvatskoj strani i *ZRS Bistra Ptuj* na slovenskoj. Ostali su partneri bili s hrvatske strane *Krapinsko-zagorska županija*, a sa slovenske *Regionalni muzej Murska Sobota*, *Grad Ptuj* i *Regionalni muzej Ptuj*. Složenost projekta zahtijevala je pažljivu selekciju strateških partnera koji će biti sposobni pratiti cijeli niz potrebnih aktivnosti i koji imaju potencijala izvesti potrebne zadatke. Možemo ih podijeliti u dvije kategorije – one koji pomažu da se projekt uključi u regionalni razvoj i one koji će pripremiti projekt za implementaciju i daljnje umrežavanje. Svi su partneri iskusni u svom dijelu posla. Baštinske ustanove imaju potrebna znanja za mapiranje resursa i aktivnosti koje se odnose na tradicijsku kulturu i nematerijalnu baštinu, a istraživački je centar sudjelovao u nizu projekata evaluacije kulturno-turističkih proizvoda. Osim toga, osigurali smo potporu lokalnih autoriteta, što je vrlo važno za održivost projekta. Projekt je sufinanciran u razdoblju od 14 mjeseci i implementiran je u regijama Krapinsko-zagorske županije, Pomurju i Podravju.

Glavni cilj projekta bilo je stvaranje zajedničkoga kulturnog i turističkog prostora s obje strane granice na temelju kreativnog korištenja baštine. Namjera je bila stvoriti sinergiju između tradicijskih obrta i nematerijalne baštine te tradicijskih obrta i turističkog sektora. Ta sinergija zatim rezultira novim atrakcijama u pograničnom području, koje izravno pridonose razvoju regije. Projekt nudi stvaranje zajedničke platforme za izgradnju kapaciteta u pograničnom području, kapaciteta koji su novi resursi za kulturni turizam.

Glavno polazište bila je činjenica da velik broj tradicijskih obrta i različitih vještina, zajedno s još uvijek nedovoljno istraženim područjem nematerijalne baštine u Sloveniji i Hrvatskoj, znači velik potencijal za sektor kulturnoga turizma. To je pogranično područje poznato po bogatoj povijesti i tradiciji obrtništva, koja je djelomično dokumentirana u brojnim publikacijama i člancima te na izložbama. Međutim, sadašnja je situacija daleko od zadovoljavajuće. Sve više obrta i vještina nestaje, pa je to ujedno bio i izazov projektu. Prepoznavanjem potreba i realizacijom niza ciljeva negativni se trend pokušava zaustaviti i promijeniti. Projekt je razvio model čuvanja raznolikosti ljudskih vještina tako da osim same evidencije o određenoj vještini promišljamo način kako je uključiti u ponudu i osigurati joj egzistenciju u budućnosti. Naravno, podrazumijevajući pristanak nositelja tih vještina. Upravo je delikatna nematerijalna baština najugroženija. Za vrijeme implementacije projekta postalo je bolno očito kako je sve manji broj ljudi sposoban obaviti tradicionalan posao koristeći se vlastitim rukama. Nije riječ samo o obrtima – čak i jednostavni svakodnevni zadaci zahtijevaju određenu vještinu koju današnje generacije nemaju. Time ne samo da gube tradicionalna znanja već i vlastitu inventivnost. Ne mogu se očekivati nikakva poboljšanja u području praktičnih znanja ako se ona ne

primjenjuju. To stvara veliku ovisnost isključivo o sektoru usluga, što se u budućim poremećajima tog dijela tržišta može pokazati kobnim.

Projekt je mladim generacijama ponudio transfer znanja na zanimljiv način, izvan učionica, u autentičnome tradicijskom okruženju i u izravnom kontaktu s majstorima – nositeljima znanja. Bilo je ohrabrujuće vidjeti potrebu mladih ljudi za razvijanjem vještina, što može stvoriti i nove mogućnosti za porast konkurentnosti na rastućem tržištu. I to ne samo na području kulturnoga turizma već i šire. Među nositeljima različitih tradicijskih vještina uključenih u projekt nisu bili samo obrtnici u formalnom smislu već i ljudi koji posjeduju određene kompetencije u području materijalne i nematerijalne baštine.

Glavni cilj pratili su specifični ciljevi kao što su stvaranje kompatibilne baze podataka o tradicijskim obrtima i vještinama. Baza podataka implementirana je u skladu s potrebama tržišta, i to na dvije lokacije, jednu u Hrvatskoj, a drugu u Sloveniji, svaku sa svojom bazom kojom upravljaju centri za tradicijske obrte i vještine. Drugi specifičan cilj bila je izgradnja novih atrakcija u pograničnom području te uvođenje novih turističkih destinacija. Uz nove sadržaje majstorskih radionica u muzeju ponudili smo i nove rute obilazaka u šest specifičnih tematskih programa. Još jedan važan specifični cilj bilo je stvaranje mreže partnerstva koje je uključivalo različite interesne skupine, s posebnom pozornosti posvećenoj povezivanju tih skupina koje ne dolaze lako u međusobni dodir ili međusobno uopće ne komuniciraju. Dobar primjer tih skupina jesu tradicijski obrtnici starije generacije i učenici srednjih strukovnih škola. Važan cilj je i korištenje tradicije kao polazišta za nove ideje i programe koji će obuhvatiti tradicijske vještine i znanja u razvoju te tako pridonositi njihovu očuvanju. To je osigurano putem postojeće baze podataka, koja pruža mogućnost turističkom sektoru za koncipiranje novih programa.

Interesne skupine, sudionici i korisnici

Sudionici u projektu odrađuju svoj dio poslova, a korisnici se mogu koristiti onim što im projekt pruža za oblikovanje vlastite ponude ili proizvoda za tržište. Važno je izbjeći neke nesporazume poput onih koji se odnose na kompetencije pojedinih sektora. Projekt ne podrazumijeva da će se muzealci sada baviti izradom turističkih programa i pripremati gotove programe za tržište ili pak provoditi nastavu za učenike srednjih škola. Taj dio rade djelatnici turističkog sektora, koji od toga ostvaruje i dobit, a katkad to rade obrazovne ustanove. Ali muzeji su im, u suradnji s drugim stručnjacima, priredili korisne podloge za to. Sve interesne skupine vezane za projekt dobile su informaciju o tome, a stručni skup i okrugli stol o temi upozorio je i na mogućnost novoosnovanih centara da zainteresirane korisnike upute na odgovarajuće kontakt adrese u svezi sa specifičnim problemima kao što su tijela koja donose pojedine propise, osiguravaju potpore i sl.

Ciljane skupine uključene u projekt bile su sudionici u projektu i korisnici projekta. Sudionici su bili obrtnici koji si se bavili tradicijskim obrtima, nositelji vještina nematerijalne baštine ili ljudsko blago (*living human treasures*), sudionici radionica, baštinski stručnjaci, stručnjaci u području kulturnoga turizma i mediji. Kao primarne korisnike, osim samih sudionika, valja izdvojiti kulturne ustanove i parkove, turističku industriju u svim segmentima (agencije, *touroperatori*, *spa centri*, *event manageri* itd.), lokalne zajednice (županije, općine, gradovi) i ekonomija (obrtničke komore, malo i srednje poduzetništvo i dr.) te obrazovne ustanove.

Intersektorski učinci

Projekt ima učinak na više različitih sektora i njegova se implementacija može lako pratiti na nekoliko razina.

Baštinska razina obuhvaća istraživanje, dokumentiranje, pohranu i procesiranje informacija koje se kasnije upotrebljavaju. Za muzejsku ustanovu to je bio relativno najlakši dio iako je potrošeno mnogo vremena kako bismo se složili o sadržaju koji bi rezultirao efikasnom bazom podataka. Također je bilo potrebno osmisliti jednostavno i lako pretraživanje najrelevantnijih podataka.

Edukacijska razina podrazumijeva dostupnost informacija u podatkovnoj bazi radi stvaranja edukativnih programa koji se primjenjuju u daljnjoj edukaciji i prijenosu znanja putem radionica i drugih oblika praktične nastave. Projekt uključuje transfer znanja i vještina među obrtnicima i učenicima. Model je pristupačan i inkluzivan, jednako otvoren institucijama i pojedincima. Može se uključiti u obrazovni program, a jedan od vidljivih rezultata jest to da su neke škole pokazale zanimanje za njega. Postoje još važni dijelovi zakonske regulative koji se moraju riješiti da bi se model mogao neometano koristiti u većem obujmu.

Turistička je razina vidljiva u kulturno-turističkim programima dobivenim od sektora i u podlogama za distribuciju novih atrakcija. To je ujedno bio i najslabiji dio projekta. Naime, iako su se u nj spremno uključili predstavnici Ministarstva turizma, turističke zajednice i razvojne agencije, odaziv turističkih agencija, *touropoperatora* i drugih, dakle onih koji bi za nj trebali imati ekonomski interes, bio je slab. Turistički je sektor teško privući i nema interesa za zajedničku izgradnju destinacija – turistički subjekti žele nov proizvod, no nažalost često radije daju prednost "lažnjacima" koji su lako dostupni nego da se potrudu oko autentičnog doživljaja. Vjerojatno i taj njihov odnos ima neke razloge vezane za tržište.

Marketinška razina uključivala je snažnu promociju rezultata projekta cijelim nizom aktivnosti. Kako bi se senzibilizirala javnost, osigurala potpora i pobudilo zanimanje za projekt te za ono što on nudi tržištu redovito smo komunicirali s različitim medijima. Zauzvrat smo imali njihovu čvrstu potporu i bili zahvalni za njihovo pokrivanje projekta od početka do kraja. Razvojna razina projekta

sl 7. Edukacijske radionice u sklopu projekta CRAFTATTRACT - stolarska radionica, Kumrovec
Fotodokumentacija: Muzeji Hrvatskog zagorja - Muzej "Stari selo" Kumrovec

vidljiva je u koristima koje je dao (porastu zaposlenosti, dolasku novih turista, ponudi novih proizvoda, stvaranju novih destinacija). Do sada smo uspjeli stvoriti ili dati poticaj novoj ponudi na nekim destinacijama poput novih radionica u muzejima ili pak organiziranjem posjeta odabranim obrtnicima u njihovim radionicama. U Mariji Bistrici potaknuta je i privatna inicijativa za mali muzej medicinarstva u sklopu licitarske radionice Brlečić.

Transfer znanja i razvojna uloga projekta

Izgradnja novih kapaciteta u pograničnom području ne može se zamisliti bez mladih generacija.

Taj dio projekta realizirali smo uz pomoć nekoliko obrazovnih radionica u kojima su se učili obrti i vještine, a mladi sudionici dobivali su znanja od starih majstora. Mladi ljudi koji su sudjelovali u našim radionicama imali su vrlo pozitivan pristup prema poslu. Priključili su nam se dobrovoljno, bili su ponosni što sudjeluju u EU projektu i kasnije su imali osjećaj da im je to iskustvo bilo korisno. Uvidjeli su da su naučili nešto što zna vrlo mali broj ljudi i da im to u budućnosti može povećati konkurentnost na tržištu rada. Svjesni su tih prednosti, što će olakšati poticanje interesa za tradicijsku baštinu među mlađom populacijom. Najzanimljiviji rezultat projekta bilo je upravo veliko zanimanje za radionice organizirane za učenike srednjih strukovnih škola.

Osnivanje Centra za tradicijske obrte i vještine u Kumrovcu bio je najzapaženiji i medijski najbolje popraćen učinak projekta. Centar ostaje djelatan i nakon završetka projekta te služi kao informacijska baza za regiju. Njegovu važnu ulogu očekujemo i u nastavku projekta, u drugoj fazi, jer je on mjesto pohrane informacija koji su često potrebne različitim korisnicima (baštinskim stručnjacima, stručnjacima s područja turizma, obrtnicima itd.). Projekt je postavio dobre temelje za budući rad i važno je naglasiti kako je strateško partnerstvo ostvareno ovim projektom zaista bilo svrsishodno, i to ne samo zbog stvaranja zajedničke metodologije, koju su primijenila oba centra za tradicijske obrte i vještine u pograničnom području, tijekom istraživanja te pri radu s podatkovnom bazom, već i stoga što isti partneri nastavljaju raditi na projektu.

Sudjelujući u konferenciji pod nazivom *Tradicijski obrti – izazov za kulturni turizam* u sklopu projekta CRAFTATTRACT, stručnjaci s područja baštine i kulturnoga turizma imali su mogućnost međusobno izmijeniti iskustva. Interes sudionika bio je izuzetan i s hrvatske i sa slovenske strane, što je dokaz kako je projekt shvaćen kao nešto što donosi korist lokalnoj zajednici. Upravo zaključci s toga skupa utemeljeni na zajednički definiranim smjernicama za razvoj, bili su poticaj za novi projekt. Stoga smo u listopadu 2008. nastavak projekta nazvali CRAFTNET DESTINATION – *Tradicijski obrti i tehnologije korištene za razvoj destinacija u regiji* i njime aplicirali za daljnje sufinanciranje iz europskih prepristupnih fondova.

Primljeno: 28. travnja 2009.

**THE INTANGIBLE HERITAGE AS GENERATOR OF REGIONAL DEVELOPMENT
CRAFTATTRACT / TRADITIONAL CRAFTS – NEW ATTRACTIONS FOR CULTURAL TOURISM**

As globalisation is hurrying apace, many changes are taking place in the social setting of today. One of them is the rise in the importance of the cultural heritage as vehicle of regional development. The traditional heritage that relies on local particularity is the leading element in this approach, naturally bearing in mind the fact that its importance lies in the capacity for creating powerful links with other sectors – primarily with the economy and tourism. In Croatia an increasing number of small towns and villages are realising that the heritage and culture are key words for successful planning and sustainable development that will in return create social cohesion in local milieus. The Museums of Hrvatsko Zagorje have successfully involved the heritage component in a project that has received financial support from the EU, and after the completion of it, are continuing work on a new project that carries on from where it left off.

CRAFTATTRACT is an acronym for a project implemented by the Museums of Hrvatsko Zagorje and their partners, thanks to co-financing from the pre-accession funds of the EU. Its full name is Traditional Crafts – new attractions for cultural tourism. The project received high marks during the expert eva-

uation procedure, within the framework of the second call for INTERREG III Neighbourhood Programme. The point of departure for the elaboration of the project was the comprehension of the heritage, or more precisely, the traditional heritage, as essential component of development.

Mainly in charge of and responsible for the implementation of the project were the Museums of Hrvatsko Zagorje on the Croatian side and ZRS Bistra Ptuj on the Slovene. Other partners were on the Croatian side the Krapina and Zagorje County, and on the Slovene the Murska Sobotka Regional Museum, the city of Ptuj and the Ptuj Regional Museum.

The main objective of the project is the creation of a common cultural and tourist space on both sides of the border on the basis of a creative use of the heritage. The intention was to create synergy between traditional crafts and the intangible heritage on one hand and the tourist sector on the other. The main premise was the fact that a large number of traditional crafts and various skills, together with the still insufficiently researched area of the intangible heritage in Slovenia and Croatia, constitutes a large potential for the cultural tourism sector. This border area is known for its rich history and tradition of craft activity, which is partially documented in numerous publications, articles and at exhibitions. However, the current situation is far from satisfactory. More and more crafts and skills are vanishing, and this then was also a challenge to the project. By recognition of the needs for and the implementation of a number of objectives, an attempt is being made to halt this downward trend and head it upwards. The project developed a model of preserving the diversity of human skills, so that apart from the actual records of a certain skill, I am thinking of a way in which to incorporate it into the tourist fare and to ensure it a fair existence in the future. Naturally, always assuming the consent of the bearers of these skills. It is in fact the sensitive intangible heritage that is the most at threat.

During the time of the implementation of the project it became painfully obvious that an ever smaller number of people are capable of carrying out a traditional job using their own hands.

The project has provided the younger generations with a transfer of knowledge in an interesting way, outside the classroom in an authentic traditional setting and in direct contact with the craftsmen who are the bearers of the knowledge. Among the bearers of the diverse traditional skills involved in the project there were not only tradesmen and craftsmen in the formal sense of the word, but also people who have a certain competence in the area of the material and intangible heritage.

The foundation of the Centre for Traditional Crafts and Skills in Kumrovec was the most visible result, and that best covered in the media. The centre is going on with its work after the project is concluded and serves as an information base for the region. Not only in the creation of a common methodology, which has been applied by both centres for crafts and skills in the border area, both during the research and in working with the database, but also because both partners have signalled their intention to go on working with the continuation of the project.